

Pripovedna proza Karla Mauserja

Slovenski izseljenski pisatelj Karel Mauser je v svoji domovini Sloveniji malo znan, čeprav je med bralci knjig Mohorjeve družbe in njenih večerniških povesti priljubljen zaradi finžgarjske¹ starožimosti v tematiki, ki je blizu ljudski povesti. Še posebej zato, ker Mauser s fabulativno spretnostjo in z dramatičnimi dogodki odkriva duševne podobe preprostih kmečkih ljudi, ki pa so s svojimi literarnimi usodami dovolj zapletene, s pripovedno zanimivimi značaji. Ob tem je Mauser v svojih najboljših pripovednih delih blizu Finžgarju in morda še Janezu Jalnu², še bolj pa Preglju in kasneje tudi Bevku³, posebno zaradi poudarjenega opazovanja duševnih stanj pripovednih oseb. Ob Bevkovem delu je Karel Mauser verjetno našel tudi svoje začetne vzore in spodbude za zgradbeno obliko svojih pripovednih del.

Usoda nazorskega emigranta in deportiranca je Mauserja in njegovo delo postavila v poseben položaj, zaradi katerega je njegovo delo osvetljeno in analizirano predvsem in izključno v zamejskih in izseljenskih publikacijah.

Karel Mauser je začel ustvarjati tik pred drugo svetovno vojno. Začel je z domačijsko povestjo s kmetiško tematiko, kasneje pa se je njegov razvoj dopolnjeval z novo snovjo druge svetovne vojne in z idejno izostritvijo. Tako se je tudi preprostejša ljudska pripoved umaknila slogu s prvinami poznega ekspresionizma, ki je ustrezal duhovni vsebini in psihološki analitičnosti njegovega literarnega ustvarjanja.

V Ameriki se je v Mauserjevem delu sicer pojavilo nekaj ameriških tem, predvsem socialnih in psihološko-moralnih, vendar je v bistvenem tudi tedaj njegovo delo naklonjeno slovenskim motivom.

Glede na vrednost celotnega Mauserjevega ustvarjanja je mogoče trditi, da je njegovo pripovedno delo vredno podrobne analize. Predstavlja namreč obsežen in zaključeno enovit opus, v katerem izpostavlja pripovedna dela s svojo intenzivno pripovedno dinamičnostjo v ubeseditvi bolečih tem iz slovenske preteklosti.

Delo Karla Mauserja opredeljujeta dve temeljni značilnosti, s katerima se loči od doma, v Sloveniji ustvarjajočih pisateljev: najprej seveda dejstvo, da je ustvarjal v tujini in da je s tem njegovo vojno doživetje ostalo zgoščeno, nespremenjeno v teku časa. Druga značilnost je njegovo opazovalno miselno in ideološko izhodišče, s katerim je prežeto njegovo literarno vrednotenje odločitev in dejanj v času druge svetovne vojne.

Karel Mauser je ustvarjal v treh različnih okoljih: najprej v Sloveniji, nato na Koroškem v Avstriji in v Ameriki. Rojen je bil 1918 v Zagorici pri Bledu in se šolal na gimnaziji v Kranju in Ljubljani. Najprej je študiral bogoslovje, vendar je pred posvetitvijo izstopil. Delal je v uredništvu Slovenčeve knjižnice v Jugo-

slovanski tiskarni. Svoje dvome o duhovniškem poklicu, o notranjem trenju med duhom in telesom, je opisal v avtobiografskem romanu *Kaplan Klemen*⁴, kjer je v jedru pripovedi oblikoval vprašanje duhovnikovega odnosa do socialnega okolja.

Kot domobranski vojaški bolničar je bil Mauser med branilci Turjaka, strateško pomembnega gradu na Dolenjskem. Bitko med domobranci in partizani, ki je pogosto ubeseden motiv v sodobni slovenki prozi, dramatično opisuje tudi Mauser v romanu *Ljudje pod hičem*. V decembru 1945 je bil pisatelj skupaj z družino deportiran v Avstrijo, kjer je nadaljeval svoje pisateljsko delo v publikacijah taboriščnega kulturnega delovanja. Leta 1951 se je izselil v ZDA, kjer je v Clevelandu delal v tovarni svedrov kot delavec. Umrl je v Clevelandu 1977.

Za književnost sta Karla Mauserja navdušila profesor na srednji šoli, ki mu je posodil pesmi Josipa Murna⁵, in pesnik Joža Lovrenčič⁶, ki mu je objavil prvo pesem z naslovom *Pomlad*, 1938. Oblikoval se je tudi v gimnazijskem literarnem krožku Franceta Vodnika⁷. Posebno ga je tedaj zanimala ljudska govorica (gorenjski dialekt) in stare ljudske modrosti v rekih, ki jih je zbiral. Nekaj pesmi s planinskimi motivi je objavil v Domu in svetu; njegovo začetno delo pa se je ob vojnih in povojnih dogodkih izgubilo.

V begunskem taborišču na avstrijskem Štajerskem je zasnoval več tem s takrat bolečo vojno tematiko. Osredne mesto ima turjaška bitka, ki jo je doživel sam, in tema "mrtvih bataljonov". V kasnejših revijalnih objavah se tedaj pojavljajo nekateri fragmenti iz tega obdobja: *Leseno mesto* (iz begunskega romana), več fragmentov romana *Mrtvi bataljon* idr.

V začetnem ustvarjanju imajo pglavlitno mesto vaše povesti, ki so najprej izhajale v listu Koroška kronika (v okviru begunskega kulturnega in literarnega ustvarjanja). Mauserjeve vaše povesti temeljijo na stalnem modelu in sledijo preskušenemu vzorcu domačijske povesti z ljubezensko in socialno vsebino, pri čemer je pomembno, da trpečti, ubožni in dobri zaradi svoje zvestobe doživijo srečen konec in so nagrajeni za svoje trpljenje. Kljub preprostemu modelu pa se Mauser ogiba površni karakterizaciji literarnih oseb in dogajanja in se posebej posveca jeziku, ki ga v tej dobi oblikuje z uporabo dialekta - gorenjskega in koroškega.

Druga pomembne značilnost Mauserjevaga pripovedovanja je njegova strast po opisovanju narave in poetičnih razpoloženj, ki so pogosto povezana z melanholičnim razmišljanjem literarnih oseb. Ob tem še posebej pozorno gradi miselni in čustveni svet ženskih literarnih oseb, ki jim tudi sicer v svojih romanih in povestih daje pomembno če ne celo odločilno mesto.

Mauserjeva prva pomembnejša dela sta natisnili celovška Carinthia in Mohorjeva družba: najprej je 1947 izšla povest *Rotija*, nato kratki psihološki roman iz vojnega časa *Sin mrtvega*; 1948 izide roman *Prekleta kri*, 1950 pa povest iz kmečkih puntov in turških bojev *Puntar Matjaž*, ki je podpisana s psevdonimom Klemen Flabjan. Naslednje leto izide povest iz Zilje *Zemlja*, ki ji 1952 sledi povest

Jamnik. V tem času izide tudi pričevanje *Vetrinjsko polje*. Izredno plodni čas pisatelj dopolni še z romanom v dveh delih *Ura s kukavico* (1959-1960), ki mu sledita še teksta *Mrtvi rod* (1963) in *Kaplan Klemen* (1965, najprej v Koroški kroniki 1949), ki je bil dramatiziran za uprizoritev v Clevelandu.

S pisateljevo preselitvijo v ZDA so nastale tudi ameriške izdaje, natisnjene v Clevelandu, v slovenščini seveda, ali v okviru organizacij slovenske politične emigracije v Argentini v Buenos Airesu.

V Clevelandu so izšle črtice *Pšenični klas* (1954), roman *Večna vez* (1955), v Argentini pa tematsko najobsežnejši in pripovedno najzahtevnejši roman Karla Mauserja *Ljudje pod bičem*, ki je izšel v treh delih (1963, 1964, 1966).

Spremna beseda na ovitku romana ga označuje kot: "Slovenko leposlovno trilogijo iz časa okupacijskih dni in prvih povojnih let v Sloveniji, napisana v zamejstvu. Pisatelj, ki je osebno doživel okupacijske dogodke in bil udeležen pri turjaški tragediji, ter je po vojni še živel nekaj mesecev v domovini, je podal v romanu svojo podobo razmer, ki morda ustreza realnosti, morda pa je ta zadnja bila še krutejša kakor pa jo pisatelj gleda iz daljave." Spremno oznako je verjetno napisal literarni kritik in zgodovinar Tine Debeljak, ki je tudi sicer veliko pisal o Mauserjevem delu.

Roman *Ljudje pod bičem* pripoveduje o učitelju Viktorju Žalarju, ki je spoznaval vojno v taborišču Dachau, na bojnem polju na Turjaku, po vojni pa kot priljubljen učitelj na vaški šoli. Ker je obsojal ljudi, ki so opustili vero v novih družbenih okoliščinah, je postal na vasi nezaželen, umakne se v fizično delo, a moralna moč mu daje občutek svobode in superiornosti; v siromaštvu in osamljenosti dočaka vrnitev svoje neveste, ki se je v trpljenju ječe in prevzgojnega taborišča moralno očistila in postala močna. Skupaj odideta v tujino, kjer naj bi svoje življenje posvetila drug drugemu. Ta zgodba o dveh iščočih se ljudeh, ki se v pripovedi razhajata in se spet srečujeta, je le centralna pripovedna vez. Bistveni dogodki predstavljajo vojni čas, ki ga označujejo dokumentarni dogodki, vpleteni v pripoved o individualnih literarnih usodah.

Roman je s svojo idejno poantiranostjo izredno oster. V njem je Mauser zelo daleč od umirjene vaške idile. Kompleksna in razvejana tematika tako romanu narekuje razpršeno zgradbo, v kateri ne zaniha le uravnotežnost pripovednih plasti - dokumentarne, psihološko-analitične, ideološke in meditativno-refleksivne; nihanje je čutiti med pripovednikovim odločanjem med ideologijo in življenjem, pri čemer je nalomljena tudi njegova etična premočrtnost. Ob vsebinsko težki snovi se je želel izogniti preprostim delitvam na slabo in dobro v ideološkem in etičnem pogledu (kar je v temi romana v bistvu tesno zvezano), ter je svojim literarnim osebam namenil težke in zapletene življenjske poti, v katerih se je oblikoval njihov značaj, se lomil, padal, se očiščeval v razmišljanju in trpljenju, se približal dobremu in se od dobrega spet oddaljeval, dokler na koncu koev

vendarle ni zmagala dobrota in ljubezen pa tudi vera kot temeljna vsebina pisateljeve življenjske in literarne resnice.

Mauserjeve literarne osebe izražajo osebne, družbene in politične delitve med vojno in po njej. *Ljudje pod bičem* so roman časa in generacije, ki se ruši v zgodovinski prelomnici, vendar se za svoj obstoj rešuje na nasprotujoče si načine. Iz Mauserjeve perspektive se človeštvo rešuje za človekovo individualno svobodo v verovanju in delu ter s povezanostjo z zemljo. Mauserjevo literarno delo je prežeto s tradicijo katoliške misli. Tudi *Ljudje pod bičem*. In čeprav je centralna tema druga svetovna vojna, pripovednikov interes zadeva predvsem osebne usode, čustvena doživetja; še posebej ga pritegujejo erotični odnosi in etična podoba ljudi v njih. Ob tem je videti, da se zaveda moči slabotnega, grešnega v človeku in se s posebno močjo zaustavlja ob obsežnih kreacijah negativnih oseb, ki se zapletajo v lastne duševne boje. Tu se pokaže njihova nepoštenost, egoizem, brezbriznost do sočloveka, napadalnost, surovost, maščevalnost in fizično uničevanje, surovi nagoni in ponižanje človeškega dostojanstva, pomanjkanje ljubezni; odnosi torej, ki jih pisatelj izraža z drastično ostrino in naturalistično deskripcijo. Vsa ta čustva gradijo dolge prizore mučenja, zasledovanja, policijskega psihološkega in fizičnega nasilja, grobega jetniškega in taboriščnega življenja, posebej tudi razsežne opise bolezni in umiranja ene izmed glavnih oseb romana, bivše partizanke Nataše, ki v romanu doživi razvoj od površne in razvajene do osamljene in smrtno bolne ženske, dokler se ne očisti svojih preteklih grehov in krivde.

V romanu se enciklopedično razvrstijo mnoge oblike življenja in premagovanja trpnih stanj v vojni: ena izmed zanimivejših tem je zgodba bivše nune - instrumentarke v mestni bolnišnici, ki po vojni dela kot služkinja pri direktorju velikega državnega podjetja. Ta se je med vojno držal v previdni oddaljenosti od obeh nasprotnih si strani, ob pravem času pa si je izbral zmagovito stran in uspel, vsaj začasno, najti dobro mesto zase. Inteligentna nuna - služkinja s svojo močno osebnostjo z lahkoto obvlada na lažni morali zgrajeno družinsko celico direktorjeve družine. Ko spreobrne direktorjevo ženo k veri, odhaja s prizorišča zmagovito, kot je zmagovit odhod učitelja Žalarja in Silve, ki sta na koncu romana ožarjena od čiste ljubezni. Ostale osebe skoraj vse končajo pogubno: po duševnih in telesnih mukah; razen ovaduhov in plačancev, "ostudnih tipalk mrtvega stroja", kot jih imenuje pripovednik, ki ostanejo nekažnovani.,

"Idejno sovraštvo se najgloblje zaje in najtežje popusti,"⁸ pravi v pripovednem komentarju Karel Mauser. Tako razmišlja tudi centralna ženska oseba v romanu, Silva, ki se kali v ječi in taborišču, kjer srečuje dobre in slabe ljudi na obeh straneh ograde. Silva tudi sicer mnogo meditira in je za razliko od učitelja Viktorja Žalarja duhovno širša, občutljivejša za človeške slabosti in zato bolj razumevaljša. Je tudi močna in ponosna, prežeta z vznesenim rodoljubjem, a "nikoli ni poskusila razčleniti preteklosti v njenih bolečih utripih in poiskati v njej pozitivnih

strani".⁹ Pripovednik Mauser se z distanco dotika bolečih točk slovenske preteklosti ter poskuša predstaviti in oblikovati svojo temo v objektivni perspektivi.

Pripovedni razmah doseže Mauserjeva pripoved tudi v poetični ravni: opisi narave, sanj in hrepenenjskih podob, ki jih vgrajuje le v pozitivno razvijajoče se osebe v trenutkih pretresov ali v mirujočih, samotnih urah, vsebujejo vzneseni ekspresionistični, z metaforami napolnjeni slog.

Primer: "Nihalo v omarici je boleče omahovalo, negibno so stale medeninaste uteži in na steni je bila pahljačasta senca Žalarjevih prstov. Še vedno je držal roke kvišku." (Ljudje pod bičem III, 303)

V zaključni presoji romana *Ljudje pod bičem* ni mogoče spregledati jasne politične in ideološke teze, na kateri sloni predvsem dokumentarna linija literarne pripovedi; osnovno smer razmišljanja predstavlja naslednja misel: "kako strašno je kraljestvo ideje, zavoljo katere se ljudje prerivajo, sikajo drug na drugega in se kakor podlasice zagrizavajo v vratove."¹⁰ Mauser sporoča s tem, da morda obstajajo tudi drugačne ideje, takšne, ki bi ljudi zbliževale, ali pa morda kraljestva dobrih idej ni. Vprašanje poveličevanja in služenja ideji ostane v romanu odprto in v ta dvom je razpet ves Mauserjev roman.

Mauserjevo literarno delo temelji na slovenkih temah. Ameriških podob je v njegovi literaturi malo in še te so fragmentarne ali oblikovane v kratkih, skicam podobnih besedilih. V revijalnem tisku je izšla črtica *Vasovanje* (ZSS 1952), ki pripoveduje o srečanju na clevelandskem trgu in je prežeta s sporočilom o domotožju in žalosti: "Sedem tisoč milj od Mrkovčevega laza. Zame je to ena ped. Ena sama drobna ped za srce, ki ni tod doma. Jaz sem doma v Mrkovčevem lazu."

Temе domotožja, socialne bede in moralne izgubljenosti so najpogostejše v pripovedih iz Amerike (*Mačice v vazi*, 1953, *Meditacija*, *O slovenski besedi*, 1963). Podobno je tudi v pesmih, ki jih objavlja v periodičnem tisku (*Pesmi*, 1963). V pesniškem izrazu je stalna tema spomin na mladost in na preteklost ter globoko domotožje, značilno za izseljensko književnost v celoti. Značilno Mauserjevo čustvovanje o sebi in domotožju izraža pesem *Želja*:

"Rad bi bil pračlovek,
še ves dišeč po prsti,
pretkani s koreninicami divjih jagod,
grmičja in trav.

Veselil bi se roznatega mraka,
ki bi dopolnil dan s sladkim mrmranjem
molitve gozdnih dreves.
In ko bi se zadnja senca umaknila
spred kamnitega oboka mojega bivališča,
bi zaprl oči in mislil spet na zarjo,

ki bi zjutraj užgela rožnate lestence
na veliki praproti.

Otroško bi se veselil jutranje zarje
ki bi prižgala roso na praproti,
prignala živali v koleno mirnega zaliva
in se dotaknila vodline, v kateri sem prenočil.

Čas bi bil moj dobri prijatelj."

Mauser je v poeziji našel pot do oblikovanja harmonične vizije bivanja v naravi, času, ki ne bi bil surov in razdvojen, predvsem pa ne bi razdvajal. Bolečina razdvajanja je ena izmed pomembnih točk Mauserjevega literarnega ustvarjanja. Vaške povesti so polne socialnega in čustvenega razdvajanja in razhajanja, kasneje se temu v romanih pridruži še ideološko in politično razhajanje ljudi v pisateljevi literarni predstavitvi časa. Mauserju - človeku čas ni bil prijatelj, kot izpoveduje pesem *Želja*. Njegovima dvema poglavitnima romanoma bo čas morda prijaznejši - romana *Kaplan Klemen* in *Ljudje pod bičem* sta zanimivi besedili sodobne slovenske pripovedne proze in se s svojo tematiko vključujeta v zgodovinske značilnosti slovenske književnosti, ki je v vsem teku svojega razvoja izražala močno občutljivost za družbene teme.

O p o m b e

- 1 Franc Saleški Finžgar, 1871-1962
- 2 Janez Jalen, 1891-1966
- 3 France Bevk, 1890-1970; Ivan Pregelj, 1883-1960
- 4 Kaplan Klemen, najprej objavljen v Koroški kroniki 1949, v knjigi 1965
- 5 Josip Murn-Aleksandrov, 1897-1901, pesnik slovenske "moderne"
- 6 Joža Lovrenčič, 1980-1952
- 7 France Vodnik, 1903-1986, literarni kritik in pesnik
- 8 Ljudje pod bičem, Buenos Aires 1966/III, 231
- 9 prav tam, 262
- 10 prav tam, 398

L i t e r a t u r a

Pogačnik, Jože: *Slovensko izseljensko in zdomsko slovstvo*. Trst, 1972.
Jevnikar, Martin: *Izseljensko in zdomsko slovstvo*. Trst, Mladika 1966 -